

ANDRAŽ ZIDAR¹

Ruska revolucija in mednarodnopravni sistem

Izveček: Po prvi svetovni vojni sta se soočili dve vplivni ideologiji: komunizem, ki je prišel do veljave v ruski revoluciji, in dotlej prevladujoči liberalizem. Na prvi pogled lahko med njima ugotovljamo presenetljive podobnosti glede temeljnih vprašanj mednarodnopravnega sistema. A globlji vpogled v razvoj sovjetske doktrine mednarodnega prava razkrije, da so bile razlike v temeljnih izhodiščih velike. Cilj ruske revolucije je bil vzpostaviti svetovno socialistično družbo s prevlado vladajočega delavskega razreda. Ta cilj se je z razpadom Sovjetske zveze razblinil. Kljub temu pa lahko kot pozitivno in še vedno veljavno dediščino ruske revolucije v mednarodnopravnem sistemu opredelimo načelo samoodločbe narodov, koncept ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, načelo javnega sklepanja mednarodnih sporazumov, prepoved agresivne vojne ter policentrični pogled na svet.

Ključne besede: ruska revolucija, liberalizem, Društvo narodov, Pašukanis, mednarodno pravo, marksizem, človekove pravice, prepoved agresivne vojne

UDK: 34: 323.272(47)''1917''

Russian Revolution and the International Legal System

Abstract: Two potent ideologies came to loggerheads after WWI: communism, which rose to the fore after the Russian revolution,

¹ Dr. Andraž Zidar je pooblaščen visoki predstavnik za nasledstvo na slovenskem Ministrstvu za zunanje zadeve. Ta prispevek odraža osebne poglede. E-naslov: andraz.zidar@gmail.com.

and the so far dominant liberalism. At first glance the two ideologies share surprisingly similar views on the fundamental questions of the international legal system. But a more thorough look at the development of the Soviet doctrine of international law reveals some fundamental differences. The goal of the Russian revolution was to set up a worldwide socialist society, with the working class given a dominant role. This goal dissolved after the break-up of the Soviet Union. Nonetheless, it is possible to identify in the international legal system a positive and still valid legacy of the Russian revolution, such as the principle of the self-determination of nations, the concept of economic, social and cultural rights, the principle of public conclusion of treaties, the prohibition of aggressive war, as well as a polycentric view of the world structure.

Keywords: Russian revolution, liberalism, League of Nations, Pashukanis, international law, Marxism, human rights, prohibition of aggressive war

Ruska revolucija sodi v prelomni čas na začetku 20. stoletja. Ta je prinesel osvežitev liberalne ideologije z razmisleki o večji vlogi pravic in svoboščin posameznika ter ranljivih skupin (manjšine, begunci, sužnji), hkrati pa tudi vzpon nove ideologije komunizma, ki je v okoliščinah post-fevdalne Rusije pridobival vedno večjo veljavo.

Prva svetovna vojna je bila katalizator teh dveh procesov. Zmaga zaveznikov je omogočila, da se je liberalizem institucionaliziral v sistemu Društva narodov in z njim povezanimi mednarodnimi organizacijami. Socialna kriza v Rusiji, ki jo je prva svetovna vojna še

poglobila, pa je privedla do revolucije v Rusiji. Kot vemo, se je končala z zmago boljševikov in ustanovitvijo Sovjetske zveze.

1. Soočenje ideologij v prelomnem času

Na prvi pogled se zdi soočenje teh dveh ideologij v zadnjih letih prve svetovne vojne kot njuno strinjanje glede glavnih točk novega svetovnega reda. Ameriški predsednik Woodrow Wilson in britanski premier David Lloyd George sta se v svojih govorih leta 1918 zavzela za ustanovitev novega mednarodnega sistema kolektivne varnosti (Društva narodov), za odpravo tajne diplomacije in tajnih mednarodnih sporazumov ter za uveljavitev načela samoodločbe narodov, predvsem na ozemlju razpadajoče Avstro-Ogrske.² Na drugi strani je boljševiški "Odlok o miru", ki ga je že leto prej pripravil Lenin in formalno potrdil kongres sovjetov, zelo podobno določal, da mora biti novi svetovni red utemeljen na pravici narodov do samoodločbe, prepovedi agresivne vojne ter nesprejemljivosti tajne diplomacije in tajnih sporazumov.³

Na površini je šlo torej za vsebinsko ujemanje pri vsaj treh ključnih temah:

- vzpostavitev mednarodnega sistema kolektivne varnosti in logična izpeljava prepovedi vojne. Pri tem je treba poudariti, da je bila vojna v Društvu narodov sprva le omejena. V mednarodnem sistemu je bila agresivna vojna prepovedana šele z Briand-Kelloggovim paktom leta 1928, Odlok o miru pa jo je že leta 1917 opredeljeval kot "zločin proti človeštvu";⁴
- odprava tajne diplomacije in tajnih pogodb;
- pravica narodov do samoodločbe, ki pa je bila kot koncept opredeljena precej nenatančno in v praksi izvedena pragmatično.

² Glej Kissinger, 1995, 218–265 in Mazower, 2012, 116–188.

³ Glej Lenin, 1917.

⁴ Potemkin, 1948, vol. 3, 412–416 in Kudrijavcev, 1989, 68–69, 80.

Do določenega ujemanja je prišlo tudi na področju človekovih pravic. Diplomati so v Društvo narodov vključili sistem varstva manjšin kot korektiv nedosledne izpeljave načela narodov do samoodločbe.⁵ Hkrati so kot odgovor na rusko revolucijo leta 1919 ustanovili Mednarodno organizacijo dela za varstvo socialnih in delavskih pravic.⁶ Podobno je politični program ruske revolucije temeljil na uveljavljanju socialnih in ekonomskih pravic, ki so bile dotlej v Rusiji močno zapostavljene: pravica do zdravstvenega varstva, pravica do ustreznega bivanja, pravica do socialnega varstva, pravice invalidnih oseb, pravica do porodniškega dopusta in otroškega varstva, omejitev delovnega časa in podobno. Ves ta korpus pravic je bil vnesen v sovjetsko zakonodajo do leta 1921.⁷

A dejansko ni šlo za *rendez-vous manqué* (zamujeno priložnost). Anglosaški načrt je bil v marsičem odgovor na sovjetski Odlok, z namenom, da se omili ideološki potencial boljševikov in ustvari alternativo njihovem pogledu na svet. Boljševiška Rusija ni bila povabljen v Društvo narodov. A tudi boljševiki na Wilsonov govor 14 točk, kljub vsebinski sorodnosti, niso gledali z naklonjenostjo. Videli so ga kot spreten maneuver kapitalističnega sveta, ki si želi prilastiti njihove vrednote.⁸ Podobno velja za ustanovitev Mednarodne organizacije dela, ki je bil po njihovem mnenju predvsem mednarodni poskus zajezi val sovjetskih revolucij v evropskih državah (npr. Madžarska, Nemčija). Bolj kot premik v smer zbliževanja je v njih še utrdil potrebo po razrednem boju in želeni svetovni proletarski revoluciji.

⁵ O tem priča tudi delo slovenskega funkcionarja v Društvu narodov Vladimirja Mislja. Glej Zidar, 2009.

⁶ Peters, 2017, 2–3.

⁷ Rosenthal, 2016a.

⁸ Kudrijavcev, 1989, 8.

2. Ruska revolucija in mednarodno pravo

Globok ideološki razkol, ki se je v svetu uveljavil z rusko revolucijo, je dosti jasnejši, če pogledamo na razvoj socialistične doktrine mednarodnega prava, kot se je razvil v Sovjetski zvezi v letih po ruski revoluciji. Ta razvoj lahko razdelimo na tri obdobja: (i) razumevanje mednarodnega prava v tranzicijskem obdobju (Jevgenij Korovin); (ii) mednarodno pravo v procesu odmiranja države (Jevgenij Pašukanis); in (iii) mednarodno pravo in miroljubno sobivanje (koeksisitenca) držav oziroma družbenopolitičnih blokov (Roman Bobrov in Grigorij Tunkin).

Po ruski revoluciji se je pojavil resen konceptualen problem, kako z vidika marksistične doktrine upravičiti sobivanje v svetu, v katerem je večina držav kapitalističnih, vodi pa jih vladajoči razred kapitalistov. V takem svetu ne more biti enotnega mednarodnega sistema in pravnih pravil. Sovjetski vodilni mednarodnopravni avtor Korovin je izhajal iz koncepta delnih pravnih predskupnosti, kot so evropska, ameriška, imperialistična-kolonialna in prehodna sovjetsko-kapitalistična. Ruska revolucija je slednjo nadomestila s socialistično pravno skupnostjo. Čeprav so njihove ideološke usmeritve različne, so te skupnosti povezane z nekaterimi občečloveškimi normami in funkcionalnimi potrebami (preprečevanje nalezljivih bolezni, trgovina, transport). Norme, ki so problematične s političnega in ekonomskega vidika, v mednarodni sistem niso vključene. Ker državo predstavlja vladajoči razred, bo država, v kateri vlada delavski razred, zastopala socialistične vrednote in interese. Predpostavka je seveda bila, da gre za prehodno obdobje, v katerem bo prišlo do svetovne proletarske revolucije, ki bo privedla do vzpostavitve svetovne socialistične družbe.⁹

⁹ Corbett, 1959, 91–94.

A ta doktrina je bila veljavna le nekaj let. V zanosu po zmagi v ruski revoluciji je prevladala potreba po bolj pravovernem, marksističnem razumevanju mednarodnih odnosov in prava. Nosilec tega pogleda je bil Jevgenij Pašukanis, ki je zastopal marksistično izhodišče odmiranja države in prava. Pravo je med-razredno, v katerem postopoma prihaja do zamenjave na mestu vodilnega razreda.¹⁰ Na mednarodni ravni je izhajal iz načela ravnotežja moči, ki je temelj odnosov med državami. Moč držav predstavlja strukturo mednarodnega sistema, norme, ki se razvijejo na tej podlagi (predvsem preko dvostranskih odnosov, ki temeljijo na izmenjavi dobrin, tj. trgovina), pa njegovo nadstrukturo.¹¹ Ekonomska realnost je torej temelj za razvoj pravne oblike.¹² V skladu z marksističnimi načeli to ne privede do nove mednarodne realnosti v obliki mednarodnih organizacij, temveč do drugače zasnovanega mednarodnopravnega sistema. V njem države odmirajo, mednarodne norme pa vedno bolj postajajo utemeljene na socialističnih vrednotah. V vmesnem obdobju mednarodno pravo sicer še odraža interese posamičnih držav. A ko bodo države odmrle, bo prišlo do združevanja na razredni ravni, z vodilno vlogo proletariata. Sovjetska zveza ima v tem procesu pionirsko vlogo, zato mora razumeti mednarodno pravo kot poligon za razredni boj.¹³

Norme mednarodnega prava so predmet interpretacije vodilnih držav – v tem primeru tudi Sovjetske zveze – v skladu z njihovimi trenutnimi zunanjepolitičnimi interesi. Ker je glavni cilj Sovjetske zveze samoohranitev in širjenje socialističnega sveta, je mogoče te norme poljubno interpretirati ter od njih odstopati v skladu s tre-

¹⁰ Pašukanis, 1935, 16, 17–18.

¹¹ Pašukanis, 1980b, 169, 179.

¹² Pašukanis, 1980a, 62, 67.

¹³ Pašukanis, 1980a, 173.

¹⁴ Pašukanis, 1935, 6.

nutno zunanjepolitično situacijo.¹⁴ Pomembno je, da je bil Pašukanis ne le teoretik, temveč več let tudi pravni svetovalec na sovjetskem ljudskem komisariatu za zunanje zadeve (tj. zunanjem ministrstvu), kjer je udejanjal pogled, da je mednarodno pravo sredstvo razrednega boja. Za zgodnjo sovjetsko diplomacijo je bilo na splošno značilno, da je diplomacijo dojemala kot propagandno orodje, katerega namen je bil prepričevati tujo javnost in spodbujati razmere za razmah svetovne socialistične revolucije.¹⁵ Sčasoma je postal Pašukanis deležen naraščajoče kritike, da so njegovi pogledi na pravo pretirano nihilistični. Ker so bili v nasprotju s Stalinovim obratom k večji vlogi države, je Pašukanis, čeprav je bil tudi sam precej avtoritarno usmerjen, postal žrtev stalinističnih čistk leta 1937.¹⁶

Pašukanisova predvidevanja, da bo kmalu prišlo do odmiranja države, niso bila uresničena. Nova ekonomska politika iz dvajsetih let 20. stoletja je z uvedbo nekaterih kapitalističnih elementov privedla do stabilizacije sovjetskega gospodarstva, ne pa tudi do napredka pri izgradnji prave socialistične družbe. Stalinova doktrinarna reakcija je bila zato, da proces odmiranja države najprej poteka preko krepitve države. Šele ko bo socialistična država močna in socialistična zavest čvrsta, bo lahko prišlo do odmiranja odvečnih državnih struktur in prava.¹⁷

Na mednarodnopravnem področju je to novo doktrino s trdo roko izvajal Višinski. Prišlo je do prevrednotenja razumevanja mednarodnega sistema, ki se je približalo izhodiščem takoj po ruski revoluciji. V dani situaciji je prišlo do razlage, da obstajajo skupine držav z različnimi družbenoekonomskimi značilnostmi, ki so "obsojene" na sobivanje, vse dokler ne nastanejo pogoji za širitev socialističnega

¹⁵ Beirne in Sharlet, 1980, 1–2, Hildebrand, 1969, 31–32.

¹⁶ Hazard, 1980, xiv.

¹⁷ Beirne in Sharlet, 1980, 13–14, 26–27.

družbenega reda po vsem svetu.¹⁸ Gre za načelo “miroljubnega sobivanja”, katerega teoretična zastopnika sta Roman Bobrov in Grigorij Tunkin. V mednarodnem sistemu torej obstajajo bloki različnih držav, ki sobivajo miroljubno, kar pomeni, da nosilci teh blokov ne sprožajo sovražnosti drug proti drugemu in tudi ne posegajo v delovanje zunaj njihovih interesnih sfer. Ta pogled je predstavljal uradno doktrino Sovjetske zveze vse do njenega razpada in konca hladne vojne.¹⁹

3. Vpliv ruske revolucije na mednarodnopravni sistem 100 let pozneje

Na koncu se moramo vprašati, kaj je z uveljavljanjem vrednot in načel, ki so izšla iz ruske revolucije. Pravica narodov do samoodločbe je postala eno od temeljnih načel sodobnega sveta, ki je zapisana v Ustanovni listini OZN in obeh Mednarodnih paktih o človekovih pravicah.²⁰ Omogočila je proces dekolonizacije in osamosvojitve držav po padcu berlinskega zidu. Vendar je bilo tudi to načelo omejeno z načelom teritorialne celovitosti držav ter političnimi konteksti, kot sta Brežnjeva doktrina in Monrojeva doktrina.

Prepoved agresije oziroma prepoved uporabe oborožene sile je prav tako eno od temeljnih načel mednarodnega prava, postalo je tudi kaznivo dejanje v okviru mednarodnega kazenskega prava.²¹ Vendar pa je prepoved uporabe sile predmet enostranskih tolmačenj in kršitev v praksi s strani velikih sil. S tega vidika je zelo problematična nedavna ruska intervencija v Ukrajini (priključitev Krima, delovanje v vzhodni Ukrajini), pa tudi ameriške intervencije v La-

¹⁸ Corbett, 1959, 99–103.

¹⁹ Glej Kudrijavcev, 1989, 89, 120–121.

²⁰ Glej 2(1). člen Ustanovne listine OZN in 1(3). člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah ter Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (1966).

²¹ Za kaznivo dejanje agresije glej Akande, 2017.

tinski Ameriki (Panama, Grenada) in na Bližnjem vzhodu (Irak). Pomanjkljivost mednarodnega sistema je, da je decentraliziran in da ni sodnega organa, ki bi avtoritativno presojal o kršitvi mednarodnih norm, vključno z uporabo sile.

Na področju diplomacije ni prišlo do utopične odprtosti, kot sta si jo zamišljala Lenin in Wilson. Diplomacija ostaja še naprej tajna v najobčutljivejših, začetnih fazah, vendar pa je tudi ta proces postal dosti bolj odprt. Sedaj poznamo demokratični nadzor diplomatskih pogajanj, javno diplomacijo ter vključevanje parlamentarcev v pogajalski proces.²² Do večjega napredka je prišlo glede prepovedi tajnih mednarodnih pogodb, k čemur napotuje norma zapisana v Ustanovni listini OZN (102. člen). Registracija pri OZN in javna objava mednarodnih pogodb sta pogoj, da se države nanje lahko sklicujejo pred organi OZN, vključno v postopkih pred Meddržavnim sodiščem v Haagu.²³ Slovenija ne pozna tajnih pogodb, jih pa nekatere druge države, čeprav to redko javno priznajo.

Velik napredek je dosežen tudi na področju ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic. Tu je morda še najbolj viden pomemben prispevek ruske revolucije in pozneje socialističnega bloka na razvoj teh pravic. Ob tem je treba seveda dodati, da so bile Sovjetska zveza in druge socialistične države totalitarni režimi, ki so sistematično kršili državljanske in politične pravice. Vendar pa so ekonomske, socialne in kulturne pravice postale del Splošne deklaracije človekovih pravic in s tem nepogrešljiv del nadaljnjega razvoja človekovih pravic prav na vztrajanje socialističnih držav.²⁴ Po padcu socialističnega sistema in v času globalne prevlade kapitalizma je treba ugotoviti, da je uresničevanje ekonomskih, socialnih in kulturnih

²² Glej Zidar, 2004, 423–427.

²³ Glej Mainetti, 2004, 399–417.

²⁴ Prim. Drzewicki, 1998, 71–73.

pravic nazadovalo (neoliberalizem).²⁵ Ob tem je vredno pohvale, da se trenutno največji napredek v organih OZN dogaja ravno na področju teh pravic (npr. izobraževanje, revščina, zdravje, ustrezno bivanje).

Za konec še ena vzporednica z rusko revolucijo. Kot že omenjeno, je iz razvoja mednarodnopravne doktrine po burnih revolucionarnih in konsolidacijskih letih izšla doktrina miroljubnega sobivanja različnih družbenopolitičnih blokov. Po koncu hladne vojne se je stavilo na nov družbeni red v obliki učinkovitega multilateralizma, ki pa se ni obdržal. Mnogo stvarnejše je razumevanje sodobnega sveta v smislu policentričnega sistema, ki ga je pred časom razvil akademik in nekdanji ruski zunanji minister Jevgenij Primakov. Ta sistem, ki je konceptualno blizu doktrini miroljubnega sobivanja, predvideva, da v svetu obstaja več centrov delovanja. Ti se na podlagi politične, gospodarske in kulturne povezanosti oblikujejo okoli večjih sil, kot so ZDA, Evropska unija, Rusija in Kitajska. Vodilo v policentričnem svetu – čeprav konfliktov ne gre odmisлити – ni konfrontacija, temveč medsebojno sodelovanje.²⁶ Policentrično razumevanje sveta je postalo tudi del uradnega ruskega razumevanja sodobnih mednarodnih odnosov.²⁷

Bibliografija

AKANDE, D. (2017): "The International Criminal Court Gets Jurisdiction Over the Crime of Aggression", *EJIL: Talk!*, 15. december 2017 <<https://www.ejiltalk.org/the-international-criminal-court-gets-jurisdiction-over-the-crime-of-aggression/>>.

²⁵ Peters, 2017, 10–12.

²⁶ Primakov, 2012, 7–8.

²⁷ TASS, 2013.

- BEIRNE, P., SHARLET, R., ur. (1980): *Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law*, London, Academic Press.
- CORBETT, P. E. (1959): *Law in Diplomacy*, Princeton, Princeton University Press, 88–109.
- DRZEWICKI, K. (1998): “The United Nations Charter and the Universal Declaration of Human Rights”, v: Hanski, R., Sukksi, M., ur., *An Introduction to the International Protection of Human Rights*, Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, Turku/Åbo, 65–78.
- HAZARD, J. N. (1980): “Foreword”, v: Beirne, P., Sharlet, R., ur., *Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law*, London, Academic Press, xi–xvii.
- HILDEBRAND, J. E. (1969): *Soviet International Law*, Buffalo, NY, William S. Hein & Co.
- KISSINGER, H. (1995): *Diplomacy*, London, Simon & Schuster, 218–265.
- KUDRIJAVCEV, V. N. et al., ur. (1989): *Kurs meždunarodnogo prava*, vol. 1, Moskva, Nauka, 66–110.
- LENIN, V. (1917): “Decree on Peace”, 8. november 1917 <<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/oct/25-26/26b.htm>>.
- MAINETTI, V. (2004): “Les traités secrets en droit international”, v: Zen-Ruffinen, M. (ur.), *Les secrets et le droit – 3e cycle de droit* 2003, Zürich, Schulthess, 399–417.
- MAZOWER, M. (2012): *Governing the World: The History of an Idea*, New York, Penguin Press.
- PAŠUKANIS, E. (1935): *Očerki po meždunarodnom pravu*, Moskva, Gosudarstvennoe izdatel'stvo sovetskoe zakonodatel'stvo.
- PAŠUKANIS, E. (1980a): “General Theory of Law and Marxism”, v: Beirne, P., Sharlet, R., ur., *Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law*, London, Academic Press, xi–xvii, 40–131.

PAŠUKANIS, E. (1980b): "International Law", v: Beirne, P., Sharlet, R., ur., *Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law*, London, Academic Press, xi-xvii, 168-183.

PETERS, A. (2017): "The 'Great October Socialist Revolution': What Remains in and for International Law?", *MPIL Research Paper Series*, št. 2017-09.

POTEMKIN, V. P., ur. (1948): *Zgodovina diplomacije*, vol. II in III, Ljubljana, DZS.

PRIMAKOV, Y. (2012): "Foreword", v: Dynkin, A., Ivanova, N., ur., *Russia in a Polycentric World*, Moskva, Izdatelstvo VESMIR, 7-8.

ROSENTHAL, K. (2016a): "Disability and the Russian Revolution", *International Socialist Review*, št. 102 <<https://isreview.org/issue/102/disability-and-russian-revolution>>.

ROSENTHAL, K. (2016b): "Disability and the Soviet Union: Advances and Retreats", *International Socialist Review*, št. 103 <<https://isreview.org/issue/103/disability-and-soviet-union-advances-and-retreats>>.

TASS (2013): "Sergei Lavrov: Polycentric System of International Relations Taking Shape in World", 2. september 2013 <<http://tass.com/world/7000000>>.

ZIDAR, A. (2004): "La diplomatie contemporaine : entre secret et publicité", v: Zen-Ruffinen, M., ur., *Les secrets et le droit - 3e cycle de droit 2003*, Zürich, Schulthess, 419-443.

ZIDAR, A. (2009): "Rudniki Posarja, pristanišče v Gdansku, boj proti suženjstvu", *Dnevnikov objektiv*, *Dnevnik*, 30. april 2009, 22-23.